

Att fästa pinnen vid en rot.

1.

Längst in i foajén på Helsingborgs Stadsteater står det ett tält. När jag och min fyraåriga dotter Sanna går in i det hamnar vi i ett grått rum där två musiker spelar. Det vi ska se är en miniopera för barn, *Tre farbröder som inte ville dö*, och när föreställningen börjar ligger de tre gubbarna Oliver, Didrik och Jonatan och sover under ett silvertäcke. De har pyjamas på sig och är bleka och färade, tre Beckett-figurer som vaknar på morgonen i ett obestämbart rum där de lever och bor tillsammans. Allting är frid och fröjd tills ett brev långsamt glider in genom brevlådan och landar på golvet med en duns.

”Hoppsan”, säger Sanna när hon får syn på brevet och från den stunden är hon fast. Det visar sig vara ett brev utan avsändare. Och Sanna lyssnar med stora öron när Jonatan läser var där står. “Idag är den sista dagen i ert liv. Era liv är slut. Alla dagar har gått åt. Det är ingenting att göra.”

2.

Varje barn som föds kommer på ett sätt direkt ur evigheten och när mamman eller någon annan vuxen tar honom eller henne till sig, placeras barnet i världens mitt. De barn som lever i en tillitsfull omgivning med föräldrar som de upplever som en stabil, god kraft - de barnen tar sin plats i universums mitt för självklar under sina första levnadsår. Men det där är ett tillstånd som förr eller senare måste brytas. I sin bok *Barnapappa* kallar Lars H Gustafsson det för barndomens slutpunkt: det existentiella ögonblick när vi förstår att vi en dag ska dö och när vi också begriper att det beskydd våra föräldrar ger oss bara är en parantes i livet. Barndomens slutpunkt inträffar när vi för första gången fullt ut konfronteras med det som dittills varit obegripligt: att vi ytterst sett är ensamma i universum.

När Lars H Gustafsson tänker på barndomens slutpunkt föreställer han sig ett barn i nioårsåldern. För många barn upphör barndomen långt innan dess. Lars H Gustafsson skriver om barn till missbrukare och barn som varit med om krig och säger att de har en sak gemensam: att de ser eller har sett sina föräldrar som hjälplösa offer. Sådana upplevelser tär på barndomen. Visserligen har barn en förmåga att ta sig igenom de mest fruktansvärda saker, fortsätter han, men för att de ska kunna göra det utan att bli skadade i roten av sig själva måste de ha någon som de kan lita på, någon som de vet oavsett vilket är på deras sida. Det värsta för ett barn är när den som är satt för att beskydda dem vänder sig mot dem.

Jag återvänder till en av årets böcker – antologin ”Den moderna barndomen”, sammansatt av Gunilla Halldén – eftersom hon också skriver om omsorg. Det är förskolan som är Halldéns område och hon berättar att verksamheten där länge har gått ut på att hitta en balans mellan omsorg och pedagogik, men att det under senare år talas allt mindre om omsorg och allt mer om vikten av att förskolorna har ett pedagogiskt innehåll. Finansminister Anders Borg gick ju till exempel ut i höstas och

kungjorde att han ville införa pedagogiska förskoletimmar också för treåringar. Och den individuella utvecklingsplanen som blivit obligatorisk i grundskolan är visserligen inte obligatorisk i förskolan ännu, men många kommuner har infört anpassade varianter av sådana här utvecklingsplaner också på dagis, där man sätter upp mål och redovisar resultat. Det finns något positivt i den här utvecklingen, skriver Halldén, eftersom det är ett tecken på att förskolorna professionaliseras alltmer – med mer utbildad personal ställer man också högre krav på innehållet i förskolan. Men risken är att omsorgen glöms bort.

Nu är det inte alla som menar att det är viktigt att skilja mellan omsorg och pedagogik. Inom den så kallade Reggio Emilia-pedagogiken - som är utbredd på svenska förskolor - är förhållningssättet att man ska lyssna på barnen och ta deras behov på allvar för att sedan använda barnens tankar och intressen som utgångspunkt för det pedagogiska innehållet. Gunilla Halldén har full respekt för det - men hon menar att det finns åtminstone en aspekt av omsorgen som inte ryms inom några pedagogiska tankesystem. Pedagogik handlar alltid om att utveckla och förändra. Men en del av omsorgen är att vi accepterar varje barn som det är – och att det i varje barn finns saker och ting som varken går att förändra eller utveckla.

Vi hamnar fel om vi tänker på till exempel respekt som någonting barnen ska lära sig genom olika pedagogiska kampanjer. Omsorg går inte att lära ut, omsorg är något man visar. Men – säger Gunilla Halldén – det betyder inte att omsorgen inte påverkar barnens eget beteende. Den som får omsorg, börjar också visa omsorg om andra. Och de som lyckas skapa en miljö där omsorgen ingår som en självklar del av tillvaron – de har skapat en kultur som påverkar alla relationer.

3.

När de tre farbröderna får veta att de ska dö blir de chockade. Det är för tidigt, säger de, de har så mycket kvar att göra. Att acceptera sakernas tillstånd är helt enkelt inget alternativ. De bestämmer sig för att skicka tillbaka brevet och förneka att de fått det. Sedan spikar de för både brevlådan och dörren. Nu kan döden inte komma in! Och plötsligt känner farbröderna sig fria igen.

Tre farbröder som inte ville dö är lysande scenkonst för barn. Helsingborgs Stadsteater har ärvt föreställningen från Folkteatern i Göteborg som i sin tur plockat hit den från Holland – på det sättet vandrar den runt Europa och spelas för en publik om 60 små människor i taget. Barnteatern i Sverige lider ofta av ett pedagogiskt ok – föreställningar produceras med tanke på hur de kan säljas in som pedagogiska produkter, med studiematerial som kan locka lärare och förskolepersonal. För de barn som vill prata om det väcker förstås *Tre farbröder som inte ville dö* många tankar. Men inget barn i rätt ålder behöver förberedas för en sådan här föreställning, den står alldeles för sig själv.

När Gunilla Halldén ska reda ut omsorgsbegreppet i sin bok nämner hon den tyska reformpedagogen Friedrich Fröbel som på 1800-talet förespråkade en omsorg som sätter fokus på relationen mellan barnet och hennes omvärld i alla dimensioner. Omsorg är att sätta barnet i ett sammanhang. Det är väl det som Helsingborg Stadsteater gör när de för in barnen i en värld som både utgår från deras verklighetsuppfattning och vidgar den.

Att respektera varje barn som det är och att erbjuda barnet ett sammanhang: det är en form av existentiell omsorg som placerar barnet i mitten och samtidigt visar att barnets mitt också är en del av världen.

4.

Men det finns förstås också en annan och minst lika viktig sida av omsorgen – och det är den kroppsliga omsorgen. Att finnas där när barnen slår sig, att ge dem mat, att byta på dem när de kissar på sig: att hjälpa dem med de kroppsliga behov som de ännu inte lärt sig att ta hand om på egen hand. Att inte slarva och hoppa över utan att göra det som måste göras omsorgsfullt, och inte prioritera ner det för att annat anses mycket viktigare.

Jag tänker på det när jag läser en annan av årets böcker – den fantastiskt fina samlingsutgåvan av den amerikanska journalisten och författaren Joan Didions reportageböcker som nu kommit ut i bokserien Everyman's Library. Det har i år gått 40 år sedan Joan Didion åkte från Los Angeles till San Francisco för att skriva ett reportage om hippies på Haight Street. Artikeln hon skrev kom att bli huvudnumret i den första boken i samlingen - Slouching Towards Bethlehem.

Jag ligger hemma på min säng när jag läser, barnen sover och jag måste ta pauser ibland bara för att titta på den omsorgsfullt inbundna bok jag har i min hand. Ett praktiskt hantverk som går helt på tvärs med den tillvaro Joan Didion förflyttar mig till: en tillvaro där allt från moderskap till LSD-erfarenheter beskrivs som tripper som ska leda till en högre verklighet. När jag läser tänker jag på att Joan Didions egen dotter var i ettårsåldern när hon skrev den här texten, och på hur hon undviker att skriva om barnen nästan tvärs igenom hela texten – en metod som återskapar hur det måste ha varit i verkligheten på Haight Street, där barnen hela tiden måste ha befunnit sig alldeles i närheten utan att någon brydde sig om att de var där. Men så släpper Joan Didion fram dem till slut, på reportagets sista två sidor, med bilder som tränger igenom drogdimman. Där finns den femåriga flickan som är hög på LSD och säger sig gå på High Kindergarten. Och treåriga Michael som en morgon, innan någon annan vaknat, råkar tända eld på lägenheten där han befinner sig. Armen blir brännskadad och senare på dagen lägger Joan Didion märke till att han sitter och tuggar på en elkabel. Då får Michaels mamma ett utbrott - som ingen av de andra vuxna bryr sig om eftersom de är upptagna med att rädda ett paket med fint, marockanskt hasch som glidit ner i det hål som uppstod i golvet när det brann.

Många har beskrivit Joan Didion som en i grund och botten konservativ person och det är just den egenskapen som gör hennes reportage från sextiotalets Kalifornien så läsvärda. Hon är lika skarp som subtil när hon beskriver en tidsanda som hon inte riktigt vet hur hon ska förhålla sig till samtidigt som hon är en del av den: en tid med drogexperiment och gränsöverskridande, en tid när ingen har något mål och slumpen bestämmer – samtidigt som alla ser mönster i varje tillfällighet. Vissa tycks drivas av självupptagenhet, andra av världsförbättrariideal men det som binder dem samman är idén om utveckling, förändring, uppror och revolution. Och det är en värld där omsorgen antingen glöms bort eller bekämpas som en borgerlig restprodukt från det förflutna.

5.

De tre farbröderna som inte ville dö spikar igen ytterdörren och det förefaller ju vara en perfekt lösning. Men de kommer inte undan: Didrik förstår att det är allvar när han plötsligt får ont i hjärtat, Oliver undrar hur långt en "evighet" är. Deras försök att skydda sig slår tillbaka på dem själva. För just eftersom de försöker hålla döden ute börjar de fantisera om vem döden är och vad döden kan göra med dem, tills en av dem toppar de andra med sin skräckfantasi om att döden är ett lejon med yxa och handgranat, utklätt till spindel. Efter rädslan kommer sorgen över vad de inte fått uppleva, frågorna om vad som händer sedan – och så stunden när de accepterar sitt öde och börjar packa sina väskor för att dö.

Jag pratar inte mycket med min dotter Sanna om *Tre farbröder som inte ville dö*, men under lång tid efteråt dyker den upp i lekar och samtal. En sen höstdag iakttar jag henne i smyg när hon leker begravning på vår gård. Hon har hittat en järnplatta som hon tycker är fin och en lång tältpinne som hon omsorgsfullt fäster plattan med i jorden. Efteråt frågar jag vad det var för en pinne. Det är en pinne som räcker ända ner till mormor, svarar hon, och det är bra att den är lång för då kan mormor se den. Och det är fint gjort tycker jag, att hon liksom fäster pinnen vid en rot som hon aldrig har träffat men som hon ändå är tryggt förankrad i.

För OBS i P1, julen 2007